

А.А. Дубініна, канд. техн. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)

Т.М. Попова, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

С.О. Ленерт, канд. техн. наук (*ХДУХТ, Харків*)

СУЧАСНІ НАПРЯМИ СЕЛЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ВИВЕДЕННЯ НОВИХ СОРТІВ ГРЕЧКИ ТА ПРОСА

Серед великого асортименту круп значною популярністю і великим попитом в Україні користуються гречана крупа і пшоно, висока харчова і споживна цінність яких зумовлює їх виняткову роль в харчуванні людини.

Суттєве збільшення врожайності і валових зборів зерна круп'яних культур, в тому числі гречки та проса, є актуальним завданням не тільки в Україні, але і всьому світі, де є загроза продовольчої кризи, вирішення якої частково здійснюватиметься споживанням круп, експортером яких може бути наша держава. Вирішити цю проблему можливо шляхом впровадження у виробництво сортів із стабільно високим рівнем врожайності і показниками якості зерна і крупи з дотриманням сучасної сортової технології вирощування з урахуванням всіх ґрунтово-кліматичних умов і потреб сорту. Тому, значна увага приділяється селекційній діяльності по виведенню нових сортів круп'яних культур.

Слід відзначити, що в Україні досягнуто значних успіхів у селекційній роботі по удосконаленню та впровадженню нових сортів гречки та проса. Важливу роль в цьому відіграють такі вітчизняні наукові центри, як ННЦ «Інститут землеробства НААН України», Сумський Інститут сільського господарства Північного Сходу НААНУ, Подільський державний аграрно-технічний університет, інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН, науково-дослідний інститут агрономії Полтавської державної аграрної академії.

Всього за останні роки до Державного реєстру сортів рослин, придатних для вирощування в Україні, занесено 19 вітчизняних сортів гречки, найбільш поширеними з яких є: Айстра, Зеленоквіткова 90, Іванна, Кара-Даг, Аеліта, Крупинка, Любава, Українка, Роксолана, Степова, Оранта, Скороспіла 86 та ін. У Державному реєстрі сортів рослин України наведено наступні сорти проса, які рекомендовано для вирощування на території нашої держави: Миронівське 51, Київське 87, Харківське 31, Золотисте, Олітан, Омріяне, Веселоподільське 16, Слобожанське, Золушка, Таврійське, Вітрило, Ювілейне, Козацьке та ін. Всі перелічені вище сорти гречки та проса достатньо врожайні, придатні для вирощування за інтенсивною технологією.

Але сільськогосподарському виробництву потрібні нові, більш врожайні сорти, здатні максимально використовувати кліматичні та ґрунтові умови місцевості і протистояти крайнім відхиленням метеорологічних факторів. Необхідні сорти, що поєднують у собі високу продуктивність, посухостійкість, холодостійкість, стійкість до вилягання, осипання зерна, ураження хворобами, високі технологічні показники якості зерна та високі споживчі переваги крупи, а головне підвищений вміст біологічно активних речовин, зокрема білка у зерні, легкозасвоюваних його фракцій, незамінних амінокислот, вітамінів, мінералів тощо. Саме з цією метою Президія НАН України прийняла Постанову від 8 червня 2011 року № 189 «Про схвалення проєкту Концепції Державної науково-технічної програми "Біофортificaція та функціональні продукти на основі рослинної сировини на 2012 - 2016 роки"». Завдяки впровадженню цієї програми можливо створення сільськогосподарських рослин із запрограмованими функціональними властивостями, здатними до накопичення підвищених рівнів вітамінів, мінералів та цільових сполук на основі прогресивних стратегій біофортificaції (останні досягнення молекулярної генетики, селекції і біотехнології) та із залученням високоефективного інструментарію сучасних технологій фортificaцій рослинної сировини.

Нині селекціонери посилено працюють над виведенням ранньо- і середньостиглих сортів гречки з обмеженим ростом рослин у висоту, кількістю суцвіть не більше 2-4 із збільшеною площею кожного листка. Ці так звані детермінантні форми мають підвищену забезпеченість листям квіток і високу озерненість. Вони стійкі проти вилягання й добре реагують на високі норми добрив. Такий перший в Україні детермінантний сорт Сумчанка створено на Сумській дослідній станції. На сьогодні також виведені й користуються популярністю високоврожайні детермінантні сорти Диккуль і Дев'ятка. Селекціонери працюють над виведенням так званих синтетичних сортів гречки з використанням ефекту гетерозису. Перший такий сорт гречки Київська створено в Інституті землеробства УААН. За врожайністю зерна він перевищує кращі районовані сорти на 2-6 ц/га.

Основними напрямками досліджень у селекції проса є створення ранньостиглих і середньостиглих сортів на основі традиційних і нових методів селекції, крупнозерних високоврожайних сортів з високою якістю крупи, лептодермальних сортів із зниженою плівчастістю і підвищеним вмістом незамінних амінокислот, каротиноїдів. Новими сортами проса, що занесені до Державного реєстру сортів рослин, є сорти Біла альтанка, Аскольдо, Поляно. Сорти Королівське і Світанкове передано до Державного сортовипробування.